

Йовка Тишева
НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ
ТЕМПОРАЛНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ
НА УСТНИЯ РАЗКАЗ

Yovka Tisheva
OBSERVATIONS ON
THE TEMPORAL ORGANIZATION
OF SPOKEN NARRATIVES

Abstract: The topic of this article are the temporal features of spoken narratives representing past events. The main goal of the observations is to present some of the grammatical changes marking the ‘switch’ from direct to indirect speech. Preliminary observations on tense variation in oral texts (here between simple past and historical present tenses) are also included. Based on examples from everyday informal conversations, the analysis is intended to verify the hypothesis that the oral form of communication allows simplification of grammatical structures and reduction of grammatical markers of temporal orientation of utterances due to the enhanced role of discourse in reaching information that is not explicitly expressed by grammatical means.

Keywords: spoken narratives, historical present tense, direct speech, reported speech, indirect speech.

Обект на анализ в настоящата работа са устни неподготвени текстове, реализирани в неофициална среда, в които се включват разкази за минали събития или се препредават диалози, предходни спрямо актуалната речева ситуация. В основата на анализите стои разбирането, че устните текстове са „метод за обобщаване на минал опит чрез съотнасяне на поредица от вербални изказвания с поредица от събития, които, предполага

се, наистина са се случили“ (Labov 1972: 359–360). Предмет на работата са избраният от актуалния говорещ темпорален план и структурните особености при препредаване на информация (не-актуална/възпроизведена авторска или чужда реч). Основната цел е да се проследят граматичните вариации с оглед на темпорална ориентация на устния текст. Изследователската хипотеза е свързана с проверка на твърдението, че в устната комуникация се наблюдава „опростяване, по-слабо интегриране, разкъсване на конструкциите, като граматичната структура играе по-малка роля в цялостния комуникативен процес отколкото при писмено общуване“ (Leech 2000: 676). Представените примери са от корпуса на Кр. Алексова, включващ данни за неофициалната битова комуникация в семейна среда, и от ресурсите за българската разговорна реч, достъпни на сайта bgspeech.net.

Съдържанието на понятия като *устна комуникация*, *устна реч* се определя през разграничаването на формите, чрез които се реализира езикът – устна или писмена. При дефинирането на понятието *устен разказ* този подход не води до такива еднозначни и категорични резултати, тъй като формата и типът общуване, в което се реализира разказът, не са единствените специфични характеристики на текста. Това се отбелязва още в ранните проучвания върху структурата и организацията на устните текстове, когато те се сравняват с писмената продукция на същия автор по същата тема или стимул (вж. напр. Tannen 1982, представяща дискусия по въпроса и обобщение, че подобни сравнения очертават различни стратегии, а не опозиции, определящи спецификата на устните и писмените разкази).

Противоречията, свързани с определяне на съдържанието и елементите на наративната система, се допълват от множеството названия, използвани за устни текстове, представящи лични преживявания и оценки на говорещия или на други лица: „освен устен разказ, се използват още народен разказ, меморат, житейски разказ, личен разказ, всекидневен разказ, автобиографичен разказ, персонален наратив, разговорен наратив“ (Баева 2019). Поради посочените причини в настоящия текст предпочитаме

по-общото – и вероятно по-еднозначно, название *устен текст*, който може да се състои от реплики на различни говорещи (участници в диалогично общуване) или от речевата продукция на един говорещ (при монологично общуване). Анализите, предложени в статията, се основават на устни текстове с диалогична структура, от които са подбрани по-дълги реплики на един от участниците в диалога, позволяващи да се проследят лексикалните особености и темпоралните вариации при представяне на информацията за минали събития.

Общите теоретични постановки на проучването са свързани с особености на устната комуникация, определени от средата или речевата ситуация, и с формите, в които тя се реализира (диалог или недиалог; брой участници; структуриране и редуване на репликите и изказванията). Във връзка с конкретната проблематика е важно и разграничаването на видовете реч според отношението между актуалния говорещ и автора на речта и според отношението между речевия акт, в който се произнася речта, и речевия акт, в който е произнесена за пръв път (вж. Ницолова 1984: 87–102). Според първия критерий речта се дели на авторска и чужда, а според втория – на актуална и възпроизведена реч. В настоящата статия ще бъдат коментирани и два от видовете възпроизведена реч: цитирана и непряка (косвена) реч. Разликите между тях най-общо се свързват със степента на изменения при трансформиране на изходната актуална реч във възпроизведена. Цитираната реч „се подлага на най-слаби изменения в сравнение с другите два вида възпроизведена реч“ (Ницолова 1984: 90). При превръщането на актуалната реч в непряка се променят комуникативният статус на изказването, логическото ударение, референтността на деиктичните елементи; има и трансформации на глаголните форми по лице, време и наклонение. Синтактично непряката реч се оформя като подчинено (допълнително, по-рядко подложно) изречение, въведено със съюзите *че*, *да* или с въпросителни думи, към главно изречение най-често със сказуемо, изразено с глагол за реч, или като самостоятелно изречение.

В изследванията, разглеждащи видовете реч, наред с особености на изреченията, чрез които се предава авторска или чужда реч, се анализират и изреченията, въвеждащи възпроизведената реч. Акцентът е върху лексикалната семантика на глаголите във въвеждащото изречение, тъй като „Въвеждащият глагол не само маркира наличието на чуждо изказване, но е носител на важна информация за неговата комуникативно-прагматична същност“ (Влахова 1995: 7). Наблюденията на Р. Ницолова (Ницолова 1984) за разликите в избора на въвеждащ глагол при пряка или непряка реч и на Р. Влахова (Влахова 1995) за спецификите, свързани с формата на субстратното изказване – писмена или устна, водят до предположението, че при непряка реч, която препредава субстратно устно изказване, ще се наблюдава по-голямо лексикално разнообразие на въвеждащите глаголи, тъй като чрез тях се представя многообразието на речевата дейност – артикулационни, фонационни, темпови, емоционални, субективнооценъчни, и др. особености в речта на автора на субстратното изказване. Посочените изследвания се основават само на данни от писмени източници, най-вече художествени текстове. Прегледът на примерите от корпуса, съставен за целите на настоящото проучване, не потвърждава хипотезата за лексикалната семантика на въвеждащия глагол. Освен че не се наблюдава разнообразие от въвеждащи глаголи, в устните текстове, реализирани в реални речеви ситуации, доминира въвеждащият глагол *викам*. Като специфика на тези текстове може да се посочи многократното маркиране на типа реч чрез повторение на глагола *викам* за въвеждане на репликите на всички участници в субстратната ситуация, при ограничена употреба на други глаголи, напр. еднократно *кажа*, *казвам*, както е в пример (1)¹:

(1) ДХ: *и вчера си говорим нали/ тя каза нали че е от варна/ ама вика във студентски град сега е тежко нали (Ф- ъъъ) в смисъл като свърши. аз я питам за магистратура/ и тя вика о аз не знам/ може вика малко така да: прекъсна: нали след като*

¹ Всички примери са изписани по начина, по който са публикувани в корпуса на Кр. Алексова или в ресурсите на bgspeech.net

сега се дипломирам – една година да прекъсна и после вика пак да запиша защото вика то е трудно/вика нали магистратурите са скъпи/ и аз ѝ казвам ти значи трябва да запишеш редовно за да можеш да ползваш общежитие. и тя вика да бе да. е стана дума нали за студентски град викам ти сигурно си в студентски град тя вика ми да / викам е аз и аз съм живяла нали там толкова години/ и тя вика а ма ти не си от софия и аз викам ми не нали от тетевен съм/ и тя вика а от тетевен ама вярно/ и аз викам да/ и тя вика ми баща ми е от рибарица.

При предаване на субстратното изказване се очаква въвеждащият глагол за реч да се намира пред изречението, в което се представя косвената реч, по модела *главно (въвеждащо) изречение – подчинено допълнително изречение*. Примерите показват, че освен в изречението, въвеждащо непряката реч, глаголят викам се разполага и между частите на изреченията, препредаващи авторската или чуждата реч от предходна речева ситуация. В пример (2) и (3) това са подчертаните глаголи:

(2) Д: и аз викам ми за държавна практика вече викам са тука/ и тя нали вика си я записала?/ ми викам да аз съм си я записала викам / тя е изявила желание да бъде при мен щото е (Ф - ъ:) това е викам това момиче където на едnodневна практика беше

(3) ДХ: да ама живеят във варна. и аз викам – и тя ми вика ама да не се окажем вика: роднини?/ о викам / много трудно много трудно викам аз нямам абсолютно нищо викам във рибарица. и тя вика е ма не си ли ходила? викам е ходила съм викам ама е така на разходка на: викам къпала съм се там във реката: викам нищо повече

Срещат се и примери, в които в реплика на един говорещ при възпроизвеждане на своя и чужда неактуална реч се използват различни въвеждащи глаголи (като сред тях, разбира се, присъства и викам). В (4) редуването *разправям, обяснявам, викам* трудно може да се свърже с конкретни импликации на актуалния говорещ по отношение на препредаваната реч. В пример (5) обаче редуването *викам, кажа*, както и невербалното средство – имитиране, преправяне на гласа, са използвани от говорещата, за

да разграничи репликите на двамата участници в субстратната речева ситуация. С *викам* актуалният говорещ въвежда своите изказвания от предходната речева ситуация, а с *кажа* и с имитацията показва, че предава неактуална чужда реч:

(4) Г: *и както и да е и тоа ми разпра: управителъ така и така кво си работил и аз му обяснявам еми чай са ше ти обяснь за кво ста: въпрос викам айде и ми вади то е като кутийката на компактдиска*

(5) Б: *викам то ми е ясно/ че искаш абсолютно същия пръстен. ама няма откъде. викам дай да видим златарските ателиета. (преправя си гласа) какво ще правим каза в златарски ателиета. аз каза искам сребърен пръстен*

„Минимизацията“ на лексикалните средства за означаване на типа реч се изразява не само в ограничения брой въвеждащи глаголи. Анализиранияте примери показват, че косвената реч може да се въведе и без включването на глагол за речева дейност в актуалното изказване:

(6) ДХ: *ми те вече викам студентките започнаха да идват/ и тя какви студентки?/ и аз викам ми за държавна практика*

(7) Г: *той разпра: нали ако земете тая карта за фитнеса другата карта за клубъ ви е безплатна нали ви е подарък и той ми не искам*

При въвеждащи изречения с глаголи за реч лицето, което е автор на субстратното изказване, се маркира или чрез личното местоимение подлог и съответната глаголна форма за лице и число: *и аз викам – и тя ми вика*, или само чрез формата на глагола: *и тя вика е ма не си ли ходила? Ø² викам е ходила съм*. Както показват примерите в (6) и (7), при отсъствието на въвеждащ глагол авторът на субстратното изказване се маркира чрез употребата на

² Този знак се използва за представяне на празната/незаетата позиция на подлога (в която при експлицитно изразяване на подлога ще се включи име или именна група, представящи актуалния или субстратния говорещ), за липсващия въвеждащ глагол за реч или за изпуснатия подчинителен съюз.

лично местоимение. Моделът обаче може да има и още „по-краен“ вариант – без глагол и без лично местоимение:

(8) А: *и ние си тръгнахме/ и аз се обадох на коцето и викам къде сте бе? Ø Ø ми отиваме на панаира*

При такива примери без експлицитни граматични маркери за означаване на автора на възпроизвежданото изказване актуалният слушател трябва да използва своите пресупозиции (знанията си за общуването като размяна на реплики) и да си послужи с процедурите на логическия извод, за да определи кое изказване на кого от участниците в предходната речева ситуация принадлежи.

Сходни механизми трябва да се прилагат и при определяне на синтактичните отношения между въвеждащото изречение и косвената реч. В анализирания примери подчинителната връзка между главното и подчиненото допълнително изречение само в единични случаи се маркира чрез съюзи. Вместо очакваното „граматично“ трансформиране на неактуалната реч в съюзно подчинено изречение, напр. *аз викам, че ми се тие кафе; той разправя, че ако вземете тая карта...*, актуалните говорещи са предпочели безсъюзните модели:

(9) Б: *и техните вече ни чакат в халите/ аз викам Ø тие ми се кафе.*

В: *той разпра: нали Ø ако земете тая карта за фитнеса другата карта за клубъ ви е безплатна*

В анализирания корпус съюзното свързване между главно-то (въвеждащото) и подчиненото изречение е по-скоро изключение – примерите са малко на фона на тези с безсъюзно свързване:

(10) ДХ: *и вчера си говорим нали/ тя каза нали че е от варна;*

А: *поне четири пет пъти го каза на/ оня/ че съм скучаела да ме забавлявал³*

Изборът на съюзно или безсъюзно свързване едва ли зависи от конкретния въвеждащ глагол за речева дейност, употребен

³ Употребата на глаголни форми в подчиненото изречение за изразяване на отношение към субстратното изказване или ситуация тук няма да бъде коментирана, по въпроса за видовете реч и изразяването на отношение на актуалния говорещ вж. Кр. Алексова (Алексова 2015).

от актуалния говорещ, напр. съюзно при *кажа*, безсъюзно при *викам*. Наред със съюзни подчинени изречения към въвеждащ глагол *кажа*, както е в (10), се срещат и безсъюзни:

(11) Б: *обаче господина каза Ø не ща аз такива неща големи на ушите си*

ДХ: *и аз ѝ казвам Ø ти значи трябва да запишеш редовно за да можеш да ползваш общезитие*

Сравнението между примерите (10) и (11) показва, че безсъюзното маркиране на подчинителните отношения между въвеждащото изречение и изречението, представлящо възпроизведената реч, не зависи от глагола в главното изречение. По-вероятно е това свързване да е следствие от начина, по който се структурира подчиненото изречение, в което не са настъпили очакваните граматични трансформации. Речта от предходна речева ситуация не се оформя като косвена реч, а като цитирана. Поради това не е и нужно препредаваните съобщителни изказвания от субстратната ситуация да се въвеждат с подчинителния съюз *че*. При възпроизвеждането на субстратни подбудителни изказвания се запазват морфологичните маркери на комуникативния статус от изходната ситуация:

(12) *той вика хайде да ядем; тя вика хайде хайде тръгвай си; тя вика аз няма да излизам/ хайде вика / слез ти така / нали пийте по една ракия*

Оформянето на възпроизведената реч като косвен въпрос, напр. *викам какво стана; викам къде сте бе; и тя после ми вика добре де вика ти всички тези неща как си ги научила*, не е резултат от добавяне на въпросителна „съюзна дума“, а от дословното предаване на прекия въпрос от субстратната ситуация.

Доказателство за възпроизвеждане на неактуалната реч като цитирана, а не като косвена, е и фактът, че липсват промени във връзка с референтността. Формите на личните и на притежателните местоимения, както и глаголните форми не се изменят по лице при възпроизвеждане на речта. Така с 1 л. ед. ч. в косвената реч се означава авторът на неактуалното (субстратното) изказване, който може и да съвпада, но може и да не съвпада с актуалния говорещ:

(13) А: *аз в петък се прибирам и татко му се обаждам и той ми вика/ аз съм си у нас/ гледам откриването на световното*

Актуалният говорещ е означен с първото *аз*, а референт на второто е събеседникът от субстратната речева ситуация, означен преди това като *татко, той*. При този тип възпроизвеждане с формите за 2 л. ед. ч. се представя адресатът на субстратната реч, който би следвало да се означаи с формите за 3 л. ед.ч.:

(14) А: *и почват да си говорят нещо с коцето и милен като почна да го дразни. ти бе не знам си какъв си/ много ме дразниш напоследък/ взел си много да се преструваш бе*

Запазването на прагматичните частици, оценъчните изрази, междуметията от субстратното изказване във възпроизведената реч също показва, че актуалният говорещ търси близост между оформянето на изказванията при реалното им произвеждане и при възпроизвеждането им:

(15) А: *и аз викам бе ей викам аз знаете ли че аз трябва: да тръгвам/ коцето вика стой бе виж какво хубаво си приказваме. викам а: *твоята е лесна**

(16) ДХ: *и тя после ми вика добре де вика ти всички тези неща как си ги научила? еми викам виж какво/ първо гледаш викам старите учителки*

Желанието на актуалния говорещ да предаде неактуалната реч в нейния оригинален вид е демонстрирано и в избора на темпорален план, в който да се разгърне разказът за миналите събития. В изследванията върху граматичните особености на художествените текстове се говори за разказвателни системи или за темпоралните планове. Р. Мутафчиев (вж. напр. Мутафчиев 1961; 1968) обособява два темпорални плана – на спомена и на нагледността, чрез които авторът представя от различна перспектива събитията, за които се отнася текстът. Обобщение на проучванията по въпроса прави Кр. Чакърлова (Чакърлова 2008), като освен споменатите два плана разглежда и още два: план на констатацията и план на преизказността. Редуването на темпоралните планове, преходите от един план в друг в художествените текстове се свързват с изразяване на различен тип информация

или на отношение към съобщаваното. На този етап трудно може да се направят категорични заключения за темпоралния модел на устните текстове, затова тук ще бъдат представени само някои първоначални наблюдения по въпроса. И в устните текстове се наблюдават преходи между плана на спомена към плана на нагледността:

(17) М: //ас веднъш ми съ случи студен(ФС) ъ: прес студенски години жив 'ах със ена дама ф идин апартамент/ ената стайа за нейа другата за мени/ б 'ахми приятели с нейа// тайа мома си зела немска офчарка/ и пет месеца жив 'а там// т 'а стана е така (жжжжжжжж)(с длан обърната към пода посочва, че кучето е станало високо около метър)//

Г: Огромно.

М: //с (ФС) н 'акакъф спиц 'ален там развѣдник йа беши измъкнала/ подарили йа б 'аха// и тойа св 'ар то бескрайно чаровно животно докато е малко обачи посли става ид 'от// и на петий месец вечи го усетихми чи почва му си искрив 'ава характер и т 'а го раскара//

В: Как изкривява?

М: //ми: то е куче войник бе// то е създадено да да пази да убива да/ то (кашля) петий месец почна да става агресивно към чужди хора/ към нас не// то е прекрасно/ сутрин идва слава си главата върху главата ти ф лиглото както спиш// е/ глей не не си фл 'азла ф тийа взаимоотношения да виш кво е наисти на приятно//

В: Не, аз съм имала коте, куче - не.

В първото изречение от репликата на М. има лексикален маркер за „задаване“ на период, с който се свързва представяната от него информация – *през студентските години*. Разказът започва по модела на спомена, основното действие се представя чрез формите за минало свършено време. Във втората реплика същият говорещ представя предходни събития по отношение на момента, фиксиран в първата реплика, и това мотивира използването на формите за минало предварително време, а за ненаблюдаваните събития – и на преизказни форми. Когато обаче гово-

рещият включва обобщение, представя общовалидни истини, предпочита абсолютното сегашно време, маркиращо преход към плана на нагледността (в примера чрез употребите на сегашно и минало неопределено време).

Освен в рамките на диалог подобни темпорални преходи се наблюдават и в относително по-дълги реплики на един говорещ:

(18) И: //напрао ти казвам откачих// иначе опито взето кво_а ти кажъ// фчера например е бил мноо послушен// ас имах да глад'ъ: там пране:/ гладих си: оправ'ах си// той идва нали: излиза тука нешто се занимава:// не: да каещ/ са/ скарала съм му се за н'аколко нешта примерно/ но: то нормално опито взето// бе тр'аъ ти каъ че мноо добре се опраихме// миналата седмица съшто така първите два дена/ първийъ ден де то фторийъ беше петъкъ вече/ до об'ат горе долу/ после вече нешто му стана/ към об'ат взе да хленчи//

Във въвеждащата фраза говорещата използва отново две форми за сегашно време – *казвам*, (*какво*) *да кажса*, които могат да се разглеждат и като особен вид парентези, представящи желанието на автора на изказването да направлява хода на комуникацията. Информацията за периода *вчера* се представя чрез плана на спомена, но при смяната на лицето, за което се говори – *аз гладих* : *той идва*, се сменя и темпоралният план. Обобщението е маркирано с преход към плана на спомена.

В анализирания корпус (на този етап по общи впечатления на наблюдателя, а не на базата на статистически анализ) прави впечатление предпочитанието към разкази, започващи в плана на нагледността с последващ преход към план на спомена. Репликата приключва с предаване на реч от предходна речева ситуация, представена отново чрез метода на цитирането:

(19) Б: и техните вече ни чакат в халите/ аз викам. ние ми се кафе. давай да тръгваме... отиваме ние горе/ ама на втория етаж при заведенията за бърза храна/ и техните чакат/ и пили там по едно кафе и аз /той вика. хайде да ядем. викам хубаво/ обаче гледам там разни китайски истории/ обаче нещо не ми

вдъхнаха доверие/ викам/ няма да ям. и той взе да се тръшка един такъв/ да тропя с крака и не знам си какво си. и аз се ядосах. викам/ няма да пия нищо. няма да ям нищо

Основните действия са представени от глаголите в сегашно историческо време. Действията, които са следходни спрямо тези действия, са представени с бъдеще време. Преизказната форма е употребена в основното си значение – за събития, на които говорещият не е бил свидетел. В изказванията с глаголи в минало време говорещият изразява свои оценки, мнения, обобщения. Интересно е, че тази поредица започва след съюза *обаче*. Може да се предположи, че темпоралният преход подкрепя противопоставянето, лексикално заявено чрез съюза.

В някои случаи, обикновено в началото на разказа, говорещият може да включи експлицитни лексикални маркери за времето на събитията, за които той разказва, използвайки времената от плана на нагледността. С такава цел се използват темпорални наречия или изрази с темпорални предлози. В (20) моментът, към който се отнася разказът, е представен със съществителното *петък* в предложната фраза *в петък*:

(20) аз в *петък* се прибирам и татко му се обаждам и той ми вика. аз съм си у нас/ гледам откриването на световното/ и вика като пристигнеш вика във *казанлък*/ се обади. аз ще дойда да те взема.

Чрез тези експлицитни указания за периода, към който се отнасят представените събития, се задава общата темпорална ориентация на разказа, след което не е необходимо нито чрез лексикални, нито чрез граматични средства тя да се препотвърждава. В (21) първите две реплики са от началото на разговора. Участник 1 посочва началния момент, от който започват събитията, за които ще разказва, участник 2 внася уточнения. И за двамата говорещи е ясно, че събитията, които се представят, са следходни спрямо *днес*, *осем без десет*, но предходни спрямо момента, в който протича реалната комуникация. Формите за сегашно време би следвало да се интерпретират като сегашно историческо:

(21) Участник 1: *и аз нали днеска излязах някъде към седем не осем без двайсе може би или без петнайсе то нали: ризата си оправях не знам*

Участник 2: *то беше осем без десет [...]*

Участник 1: *и тримата които бяхме на*

Участник 2: *на интервюто/ и оня дразнеция?*

Участник 1: *и дразнеция ма аз не му обръщам внимание и както и да е цап-цап и първо мене ме викат*

Участник 2: *да*

Участник 1: *огнян викам аз айде идвай слизам аз и единия шеф който е на: и: някъв който се води като: управител някакъв и запознавам се там здравейте не знам си какво и: той ми обяснява днеска ще бъдеш със еди-кой си*

Тези техники за изграждане на разкази за минали събития не са езиково специфични. В проучванията на английската устна реч например замяната на просто минало време със сегашно историческо в различни по тип устни разкази е била обект на редица проучвания (вж. прегледа на Portero Muñoz 2018). Макар наблюденията по тази тема върху данни от българската устна реч да са в съвсем начален етап, има основания да се каже, че примерите потвърждават извода, че употребата на сегашно (историческо) време прави миналите събития по-ярки, а разказът става по-жив и изразителен, защото събитията се преместват и „оживяват“ в момента на говоренето. Това преместване е възможно, тъй като в дискурса се съдържат указания за темпоралната рамка на разказа; конкретните темпорални параметри на събитията, представени с форми за сегашно време, могат да се изведат именно от дискурса (вж. по-подробно Schiffrin 1981). Обект на бъдещи проучвания е въпросът дали и за българския език важи изводът, направен върху данни от други езици, че смяната на темпоралния план „съвпада с важни части от разказа, където слушателите всъщност влизат в света на разказа в реално време, като че ли те самите участват в историята“ (McCarthy and Carter 2001: 60–61).

Направените анализи на устни текстове от реални комуникативни ситуации при неофициално ежедневно общуване позволяват да се направят следните изводи:

– При възпроизвеждане на своя или чужда реч говорещите могат да избират дали да представят възпроизведената реч като косвена (непряка), или да я въведат чрез цитиране. Трансформациите по лице, време и наклонение не се реализират системно. Възпроизведената реч може да се предаде и във вида, в който е реализирана в субстратната речева ситуация.

– Освен в плана на спомена устните разкази за минали събития може да се оформят и в плана на нагледността, в който основното глаголно време е сегашно (историческо). Така се постига динамизиране, „театрализиране“ на разказа, тъй като действията се развиват като че ли пред погледа на актуалния слушател.

– Ограниченият брой глаголи, въвеждащи възпроизведена реч, безсъюзното свързване между въвеждащото и подчиненото допълнително изречение, запазване на възпроизведената реч във вида, в който е произнесена за пръв път, липсата на граматични трансформации на дейкитичните елементи, ограничаването на темпоралните трансформации дават основание да се твърди, че в устните текстове се наблюдава тенденция към опростяване на граматичните структури, от една страна, и отслабване на ролята на граматичните маркери в темпорално-локалната ориентация на изказванията, от друга. Повишава се обаче ролята на дискурса за достигане до информацията, която не е експлицитно изразена с граматични средства.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова 2015: Алексова, Кр. Дубитативът в българския език и възпроизведената реч. – В: *Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи*. Тодорова, Б., Г. Падарева (ред.). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 347–354. // **Aleksova 2015:** Aleksova, Kr. Dubitativat v balgarskia ezik i vazproizvedenata rech. – In: *Lingvistikata: istoria, predizvikatelstva, perspektivi*. Todorova, B., G. Padareva (red.). Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 347–354.

Баева 2019: Баева, В. Разкази. // **Baeva 2019:** Baeva, V. Razkazi. <<https://balgarskaetnografia.com/narodno-tvorchestvo/razkazi/razkazi.html>> [15.01.2021]

Влахова 1999: Влахова, Р. Особености на въвеждащите глаголи в конструкции с чужда реч. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Факултет по славянски филологии. Книга 1 – Езикознание. Том 88, 1995. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 5–48. // **Vlahova 1999:** Vlahova, R. Osobnosti na vavezhdashtite glagoli v konstruktsii s chuzhda rech. – In: *Godishnik na Sofiyския университет „Sv. Kliment Ohridski“*, Fakultet po slavyanski filologii. Kniga 1 – Ezikoznanie. Tom 88, 1995. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 5–48.

Мутафчиев 1961: Мутафчиев, Р. Смяна на глаголните времена в разказ за минали събития. – В: *Български език*, 1961, кн. 4, 308–321. // **Mutafchiev 1961:** Mutafchiev, R. Smyana na glagolnite vremena v razkaz za minali sabitia. – In: *Balgarski ezik*, 1961, vol. 4, 308–321.

Мутафчиев 1968: Мутафчиев, Р. Система на глаголните времена в разказ за минали, сегашни и бъдещи събития. – В: *Известия на Института за български език*, т. XVI. София: Издателство на Българската академия на науките, 587–596. // **Mutafchiev 1968:** Mutafchiev, R. Sistema na glagolnite vremena v razkaz za minali, segashni i badeshti sabitia. – In: *Izvestia na Instituta za balgarski ezik*, vol. XVI. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite, 587–596.

Ницолова 1984: Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета. // **Nitsolova 1984:** Nitsolova, R. *Pragmatichen aspekt na izrechenieto v balgarskia knizhoven ezik*. Sofia: Narodna prosveta.

Чакърова 2008: Чакърова, Кр. Наративните преходи в романа „Антихрист“ на Емилиян Станев. – В: *Емилиян Станев и безкрайните ловни полета на литературата*. Юбилеен сборник по повод 100 години от рождението на писателя. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 147–159. // **Chakarova 2008:** Chakarova, Kr. Narativnite prehodi v romana „Antihrist“ na Emiliyan Stanev. – In: *Emiliyan Stanev i bezkrajnite lovni poleta na literaturata*. Yubileen sbornik po povod 100 godini ot rozhdenieto na pisatelya. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 147–159.

Labov 1972: Labov, W. *Language in the Inner City: studies in the black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Leech 2000: Leech, G. Grammars of spoken English: new outcomes of corpus-oriented research. – In: *Language Learning*, 2000, 50/4, 675–724.

McCarthy and Carter 2001: McCarthy, M., R. Carter. Ten Criteria for a Spoken Grammar. – In: *New Perspectives on Grammar Teaching in*

Second Language Classrooms. Hinkel, E., S. Fotos, (Eds.). New York: Routledge, 51–75.

Portero Muñoz 2018: Portero Muñoz, C. Tense Switching in English Narratives: an FDG Perspective. – In: *Open Linguistics*, 2018, 4, 657–684.

Schiffrin 1981: Schiffrin, D. Tense variation in narrative. – In: *Language*, 1981, vol. 57, 45–62.

Tannen 1982: Tannen, D. Oral and literate strategies in spoken and written narratives. – In: *Language*, vol. 58, №1, 1–21.